

Nas jezik

SLJK

ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXV/1—4

**БЕОГРАД
2004**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXV

Св. 1–4 (2004)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

Књижевни језик

- Појам *VERUM FOCUS* и његово сигналзовање у савременом стандардном српском (МИЛКА ИВИЋ) 1
- Морфонолошке алтернације и морфолошка анализа (на примерима из српског књижевног језика) (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ) 6
- Статистички и кориснички оријентисана граматика: пример именица мушког рода (ДАНКО ШИПКА) 13
- Анализа приступа придевима у сербокroatистичким граматикама (ВЕСНА ЛОМПАР) 23
- Придеви с наставком *-ићни* (МИЛАН ШИПКА) 30
- Придеви и прилози с префиксом *без-* (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ) 46
- Називи за животиње у српском језику с обзиром на њихов род (САЂА ЂУРОВИЋ) 54

Историја књижевног језика

- Реконструкција самогласника у критичком издању Горског вијенца (РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ) 67

Стилистика

- Паремиолошки стил(ови) (ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ) 117

П р и л о з и

- Перципирање финалних вокала у деklinацији страних мушких имена и презимена на вокал (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ) 137

П р и к а з и

- Српски језички приручник (РАДА СТИЈОВИЋ) 155
- Стана Ристић, Експресивна лексика у српском језику (БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ) 159
- Нови језички савјетник (СРЕТО ТАНАСИЋ) 163
- Маја Ђукановић — Жељко Марковић, Основи граматике словеначког језика (ТАЂА САМАРЦИЋ) 167
- Семантичко-деривациони речник, Свеска 1: Човек — делови тела, (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ) 169

Д о д а т а к

- Сугестије за израду WEB сајта Института за српски језик САНУ (СОФИЈА МИЛОРАДОВИЋ — НЕНАД МИЛОРАДОВИЋ) 175

ВЕСНА ЛОМПАР
(Филолошки факултет, Београд)

АНАЛИЗА ПРИСТУПА ПРИДЕВИМА У СЕРБОКРОАТИСТИЧКИМ ГРАМАТИКАМА

У раду се анализирају називи, дефиниције и класификације придева у сербокroatистичким граматицама од Вука до данас. На основу анализе дају се одређени предлози којима се постојеће придевске дефиниције и класификације могу допунити, а самим тим и унапредити.

Називи за придеве

Према анализираним граматицама¹ најчешћи термин за ову врсту речи јесте *придев*. Његова употреба уобичајена је и у литератури, па сматрамо да у школским граматицама није неопходно у загради давати и термин латинског порекла — *адјектив*, а поготово не тамо где се за остале врсте речи дају само термини домаћег порекла.

Придеви у систему врста речи

О придевима као о *променљивој* врсти речи у анализираним граматицама не говори се у оквиру дефиниције, већ у оквиру одељка о врстама речи. Мислимо да би боље било то поменути у оквиру саме дефиниције, иако се пре тога већ наводи подела речи на *променљиве* и *непроменљиве*.

Дефинисање придева и примери којима се илуструју ове дефиниције

Дефиниције придева у анализираним граматицама углавном су семантичког типа, а само по изузетку дају се морфолошки и синтаксички аспект. Једна обухватна дефиниција требало би, свакако, да садржи сва три аспекта, што значи да би постојеће дефиниције требало допунити. Такође сматрамо да би било добро примере дати уз саму дефиницију.

¹ Списак анализираних граматика дат је на крају рада.

Ослањајући се на досадашњу праксу у граматицима, једна допуњена дефиниција могла би бити формулисана овако:

Придеви су речи којима се означавају својства² појма означеног именицом (*леп, првен, дрвен, Милошев, јутарњи*). Спадају у *променљиве* врсте речи које се мењају по *роду, броју, њадежу, виду* и имају *свешен њоређења*. *Придеви* у реченици могу имати различите функције, од којих су најважније *атрибутив* и *предикатив*.

Подела придева на врсте

Највећи број анализираних граматика даје трочлану класификацију придева на: *ојисне, њрисвојне* и *градивне*. Ипак, у једном броју граматика уочава се тенденција да се подела придева сведе на две групе, и то на два начина:

1) У првом случају придеви се класификују на *ојисне* и *њрисвојне*, и то тако што се под описним подразумевају, поред *ојисних* (у *ужем смислу*), и *градивни, месни* и *временски*, док су само *њрисвојни* издвојени у посебну групу.

2) Други начин подразумева двочлану поделу придева на: *ојисне* и *релацијске*. Сада су *ојисни* (у *ужем смислу*) посебна група, док се под *релацијским* подразумевају све друге придевске подврсте.

У литератури се може наћи и трећи начин класификовања *придева*: са једне стране издвојени су *ојисни* и *градивни*, а са друге *релациони* придеви у оквиру којих се наводе *њосесивни, месни* и *временски* (Гортан-Премк 1994: 121).

Семантички критеријум

Све ове поделе у основи имају семантички критеријум, који је и иначе, и кад су друге врсте речи у питању, доминантан у граматичким класификацијама. На основу тога можемо говорити о два основна значења код придева:

1) квалитет (особина) (у *ужем смислу*) именичког појма; ови придеви се могу преобликовати на следећи начин → онај који поседује особину ...

2) релација (однос) према именичком појму; ови придеви се могу преобликовати као → онај који се односи на ...³

Према овим значењима могли бисмо предложити следећу поделу:

² Овде се *својство* схвата у најширем значењу, које у себе укључује и однос између два појма као својеврсни квалитет.

³ О овоме се у једној граматици говори у оквиру дефиниције *релацијских* придева (Баотић et al. 1990: 36).

Придеви могу означавати		
особину (квалитет) неког појма	и особину неког појма и релацију према њему	однос (релацију) према неком појму
— описни	— градивни	— присвојни — месни, временски, на- менски, количински и сл.

У вези са оваквом класификацијом треба напоменути две ствари. Прва се тиче уобичајене праксе да се *месни* и *временски* придеви одвајају у посебну групу. Сматрамо да за то нема ваљаног разлога, јер то да ли они означавају место или време, за граматичко понашање ових придева није важно. Требало би их објединити у једну групу (можда и са заједничким именом, на пример „прилошки придеви“) и нагласити да се ради о придевима који показују однос именичког појма према месту, времену, намени, количини или нечем сличном. У прилог овоме ишло би и то што се они понашају исто и кад су у питању граматичке категорије (не разликују вид и немају компарацију).

Друго што треба напоменути тиче се *градивних* придева. Они имају неке особине *описних* и неке особине *одночних* придева (зато се у табели наводе између њих). Ако оставимо по страни њихово пренесено значење, када добијају сва обележја *описних* придева, остаје нам то што у одређеном контексту грађа може значити и одређен квалитет (*дрвена* чинија — врста чиније). У неким случајевима ови придеви се могу преобликовати као *онај који се односи на ...*, па тако и придев *дрвен* у поменутој синтагми означава и везу чиније са дрветом као грађом. Навешћемо још један аргумент који би ишао у прилог томе да се *градивни* придеви посматрају као подврста *релационих* (које Бабић назива *одночним*): „Градивни придеви увијек означају и подријетло. Букова даска по свом подријетлу је буква. *Сребрни* ланчић потјече од сребра (Бабић et al. 1991: 615).

Грамматички критеријум

Други критеријум на основу којег би било могуће класификовати придеве, био би граматички. Он подразумева то да ли одређени придеви имају облике за све граматичке категорије или не. Некад се овај критеријум укршта са семантичким, али ми ћемо овде покушати да га посматрамо изоловано, с тим што ћемо групе придева наводити према устаљеним називима до којих се дошло на основу семантичког аспекта:

Грамматичке категорије		
придеви који могу имати све облике	придеви који само у одређеном значењу могу имати све облике	придеви који немају све облике
— описни	— градивни	— присвојни — месни, временски, наменски, количински и сл.

За описне придеве типично је да осим *рода, броја и њадежа* имају и *вид и сйейен њоређења*. *Градивни њридеви*, пак, углавном имају облике оба вида, а *сйейен њоређења* само кад су у пренесеном значењу. Они се не налазе случајно у средини табеле, јер зависно од критеријума према којем их класификујемо они могу ићи и уз *релационе*, и уз *ојисне*, заправо, могу бити ближи једнима или другима. Тзв. *релациони њридеви* не разликују *вид* и не могу се поредити.

Синтаксички критеријум

У литератури можемо наћи груписање описних и градивних на једној, наспрам *релационих њридева* на другој страни, али се као полазиште користи синтаксички критеријум: „Сви придеви имају способност вршења функције реченичног члана, али, како је функција речи у непосредној зависности од семантичког садржаја, релациони се придеви у реченици нешто друкчије понашају. Наиме, придевске су службене атрибутска, апозитивна, атрибутско-прилошка и предикатска, а релациони придеви могу само прву од њих вршити ...“ (Гортан-Премк 1994: 121–122).

Ако пођемо од класификације придева према граматичким категоријама, где смо издвојили три колоне (*ојисне, градивне и релационе њридеве*), видећемо да и синтаксички критеријум оправдава овакву поделу. Потврдиће се да се *градивни њридеви* и по броју типичних функција које могу имати у реченици, налазе између *ојисних и релационих*.

Синтаксичке функције		
описни	градивни	релациони (присвојни, месни, временски, наменски, количински и сл.
<ul style="list-style-type: none"> — атрибут — апозитив — именски копулативни предикатив — допунски предикатив — актуелни квалификатив 	<ul style="list-style-type: none"> — атрибут — именски копулативни предикатив 	<ul style="list-style-type: none"> — атрибут

Ако упоредимо поделе придева на основу сва три наведена критеријума, видећемо да међу њима постоји извештан паралелизам. *Ојисни њридеви* у сваком случају представљају типичну придевску врсту, док се за *релационе*, и на основу њиховог граматичког понашања, и на основу синтаксичких функција које могу имати, то не може тврдити. Између њих, подједнако удаљени и од *ојисних* и од *релационих*, налазе се *градивни њридеви*.

Грамматичке категорије придева

Придеви имају пет граматичких категорија⁴: *род, број, њадеж, вид и сћейен њоређења*. Требало би нагласити да се овде ради само о морфолошким категоријама.

Придевски вид

Оно што би требало унеколико променити у односу на стање у граматицима, тиче се категорије *вида*. Наиме, у већини граматики даје се дефиниција *придевског вида* на основу критеријума *њознајто/нејознајто*, и то се повезује са посебним обликом придева. Тако придев који показује особину неког непознатог појма у облику мушког рода нема карактеристично дуго *и* у номинативу јединице, док придеви који показују особину неког познатог појма, имају у мушком роду овај наставак. Али, примери у самим граматицима понекад се не поклапају са овом дефиницијом. На пример, за илустрацију одређености појма, у једној граматици даје се пример „кнежев зеленко“ (придев у неодређеном виду), док се као илустрација неодређености појма узима „царска реч“ (придев у одређеном виду) (Дивковић³ 1893: 3).

Сматрамо да се значење одређености везано за придеве у облику *одређеног вида*, као и значење неодређености везано за придеве у облику *неодређеног вида*, практично изгубило. Стога у граматицима не треба инсистирати на дефиницијама заснованим на овом значењу. Различити облици придева постоје, и они се формално могу разликовати на основу флексије и прозодијских елемената. Постоје и извесна ограничења у њиховој употреби (у функцији именског копулативног предикатива, као и допунског предикатива, апозитива и актуелног квалификатива, придев може стајати само у неодређеном виду, док је у вокативу, на пример, обавезан придев одређеног вида, и сл.), која је довољно набројати, без образложења везаних за значење познатог, односно непознатог појма.

Чак и кад је реч о деklinацији ових придева, има извесних померања на која је у литератури већ указано: „На обличком нивоу језика, несумњиво најкарактеристичније померање у српском књижевном језику периода 1945–1995. извршило се у употреби форми придева. Иако све граматики овог језичког подручја у своме инвентару увек доносе парадигме краћих и дужих форми придева као равноправне у употреби [...], језичка пракса показује да се те констатације могу односити само на постојање два облика номинатива сингулара (односно и на акуз. = ном. код придева у облику м. р.)... У осталим падежима парадигме, оне која је релевантна за показивање тога односа, данашњи узус показује несумњиву доминацију дуже форме ...“ (Станојчић et al. 1996: 117–118). Требало би још нагласити да је у језичкој пракси данас уобичајено придев у номинативу употребити у неодређеном виду,

⁴ У нашем језику један број придева је непроменљив, али „... њихов удео у укупном фонду наших придевских речи, поготову у савременом књижевном језику, није тако значајан“ (Николић 1996: 53).

а деклинирати га по придевској деклинацији (карактеристичној за придеве одређеног вида).

На крају треба поменути и то да термини *краћи* / *дужи* облици придева, који се често јављају у граматицама, нису сасвим адекватни, јер не можемо рећи да постоји разлика у дужини ових облика кад су у питању придеви женског или средњег рода. Предност у граматицама треба дати устаљеним терминима као што су *неодређени* / *одређени* вид, иако ни они нису сасвим прецизни због упућивања на постојање непознатог, односно познатог појма (језичка пракса то не поткрепљује). Сматрамо да у таквим случајевима предност треба дати терминима који су уобичајени, пре него стварању нових, прецизнијих.

АНАЛИЗИРАНЕ ГРАМАТИКЕ

- Бабић et al. 1991: Stjepan Babić et al., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti [etc.].
- Бабукић 1854: Vjekoslav Babukić, *Ilirska slovnica*, Zagreb: Nar. tiskarnica Dr^a Ljudevita Gaja.
- Баотић et al. 21990: J. Baotić et al., *Naš jezik, udžbenik srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika za 2. razred srednjeg usmjerenog obrazovanja*, Sarajevo: Svjetlost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Барић et al. 1995: E. Barić et al., *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Белић 1933: А. Белић, *Грамађика српскохрватског језика*, Београд: Издавачка књијарница Геце Кона.
- Брабец et al. 21954: I. Brabec et al., *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Даничић 1850: Ђ. Даничић, *Мала српска грамађика*, Беч: Штампарија јерменскога манастира.
- Дивковић 51895: Mirko Divković, *Oblici hrvatskoga jezika za srednje škole*, Zagreb: Tisak dioničke tiskare.
- Караџић 1814: Вук Стефановић, *Писменица сербскога језика*, Виенна: У печатњи Г. Иоанна Шнирера.
- Лукић 21923: Јанко Лукић, *Грамађика српског језика*, Београд: Књијара Геце Кона.
- Маретић 31963: Dr T. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Мразовић–Вукадиновић 1990: P. Mrazović, Z. Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Мусулин 31934, 31935, 21936: Стјепан Мусулин, *Грамађика српскохрватскога језика за први, други, трећи и четврти разред средњих и њима сличних школа*, Загреб: Наклада југословенског професорског друштва, секције загребачке.
- Новаковић 1894: Стојан Новаковић, *Српска грамађика*, Београд: Државна штампарија.
- Симић 1996: Радоје Симић, *Српска грамађика за средње школе*, Београд: МХ 'Актуал'.
- Станојчић–Поповић 82002: Ж. Станојчић, Ј. Поповић, *Грамађика српскога језика, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 21970: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамађички системи и књијевнојезичка норма) I*, Београд: Научна књига.
- Стевовић 1958: И. Стевовић, *Функционална грамађика српскохрватског језика*, Сарајево: Свјетлост.
- Стефановић 41932: Жив. Н. Стефановић, *Грамађика српскохрватског језика за средње и стјручне школе*, Београд: Књијарница Радомира Д. Ђуковића.

- Стојановић¹⁸1928: Љуб. Стојановић, *Српска граматицима*, Београд: Штампарија Краљевине Србије.
- Тежак-Бабић³1970: S. Težak, S. Babić, *Pregled gramatike hrvatskog jezika za osnovne i druge škole*, Zagreb: Školska knjiga.
- Флоршиц³1916: Dr. Jos. Florschütz, *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*, Zagreb: Kr. zemaljska tiskara u Zagrebu.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Гортан-Премк 1994: Даринка Гортан-Премк, „Типови и врсте речи“, *Јужнословенски филолог*, L, стр. 117–128.
- Николић 1996: Мирослав Николић, „Непроменљиви придеви у српском језику“, *Наш језик*, XXXI/1–5, стр. 35–55.
- Станојчић 1996: Живојин Станојчић, „Морфологија, синтакса и фразеологија“, у: Милорад Радовановић (ред.), *Српски језик на крају века*, Београд: Институт за српски језик САНУ–Службени гласник, стр. 111–143.

Резюме

Весна Ломпар

РАЗБОР ПОДХОДА К ИМЕНАМ ПРИЛАГАТЕЉНЫМ
В ГРАМАТИКАХ СЕРБОХОРВАТСКОГО ЯЗЫКА

В настоящей статье подвергаются разбору имена прилагательные как отдельные части речи. Автор проследил их грамматическую трактовку в самых представительных наших грамматиках, начиная со времён В. Караджича и вплоть до наших дней. На основании того предлагаются и некоторые новые решения, в первую очередь касательно деления классификации прилагательных. Новое деление учитывает три критерия, а именно: семантический, морфологический и синтаксический. Общим является здесь то, что чётко выделяются два противоположных класса: с одной стороны *описательные* качественные прилагательные, с другой стороны *относительные* реляционные. Первые по существу являются типичными, другие же нетипичными. Так называемые *вещественные* прилагательные занимают промежуточное место в этой классификации.